

Valeriu MEDIAN

**Misiune în vremuri furtunoase.
Nunțiul Apostolic Andrea Cassulo,
diplomat la București¹**

**Mission in stormy times. Apostolic Nuncio Andrea Cassulo diplomat
in Bucharest**

Having the longest diplomatic mission among the representatives of the Holy See in Bucharest, between 1936–1947, the Apostolic Nuncio Andrea Cassulo integrated itself into the reality of this country, becoming one of the well-known actors of the Romanian society of that time. As a man of the Church, he was fully involved in the life of the Catholic Church of both rites in Romania, generously and responsibly putting the attributes of his hierarchical mission in the service of the community, if we were to remember only the consecration of two Latin bishops, Áron Márton and Marcu Glaser.

In addition, it must be said that his diplomatic mission was according with the efforts of the Catholic resistance against Nazi repression in Europe. The diplomat prelate fought firmly but skilfully, using the full range of means at his disposal: the anti-Jewish attitude of the authorities of the time. The quality of supporter of the Jewish population, massacred or severely persecuted then in that geographical area, according to the inhuman ideologies of that historical moment, was later recognized by being awarded the title of right between peoples by the Yad Vashem Institute in Jerusalem.

Etichete: Nunțiu/Nunțiatură Apostolic/Apostolică, Holocaust, Arhiereu, Evrei/Comunitate, Reprezentant/Reprezentanță, Diplomatic/Diplomatică, Biserica Catolică din România, Romano-Catolică/Greco-Catolică

Keywords: Apostolic Nuncio/Nunciature, Holocaust, Bishop. Jews/Community, Diplomatic Representative/Representation Catholic Church from Romania, Roman-Catholic / Greek-Catholic

Orice suflet sensibil, trecând pragul holului de acces în Palatul Nunțiaturii Apostolice din București, edificiu ridicat într-o locație amplasată pe fosta stradă Esculap, devenită ulterior strada dr. Lueger, nr. 5, astăzi fiind strada Pictor Constantin Stahi, nr. 5-7, după planurile

---

¹ *Respectueusement Dédié a Son Excellence, Mgr. Miguel Maury BUENDIA, Nonce Apostolique à Bucarest.*

arhitectului Giulio Magni², rămâne impresionat de farmecul inconfundabil al aceluia imobil. Se înfățișează ochilor privitorului o clădire cu arhitectură deosebită, unică, din respectiva zonă a capitalei, a cărei însemnătate rezidă în ceea ce adăpostește, de fapt între ziduri, acest splendid ansamblu arhitectonic.

Pe de o parte, Palatul, fostă reședință arhiepiscopală romano-catolică, își leagă cea mai mare parte a existenței sale istorice ca locație a Ambasadei vaticaneze din București. Ajuns aici, ești întâmpinat chiar după ușa de la intrarea holului de acces de o masivă placă de marmură, încastrată pe peretele din partea stângă a spațiului de primire a oaspeților. Pe ea sunt dăltuite cu litere aurii numele unora dintre arhierii catolici, care au trăit în acest spațiu geografic, precum și anul MDCCCXXVI. Deși astăzi toți aceștia au trecut la cele veșnice, au devenit, între timp, adevărate pagini de referință ale istoriei ecleziastice românești.

Placa de la intrarea în sediul Nunțiatunii apostolice

² Inițiativa construirii unui sediu nou al Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București a aparținut arhiepiscopului Franz Xaveriu von Hornstein (1840-1905), cleric catolic de origine elvețiană. Edificiul a fost inaugurat în anul 1901 ca Palat al Arhiepiscopiei romano-catolice din București. În generosul spațiu al imobilului respectiv s-au regăsit mai mulți ani împreună atât reședința arhiepiscopală, sediul Nunțiatunii Apostolice, și, după anul 1922, seminarul arhidiecezan. Ca urmare a tratativelor dintre arhiepiscopul Alexandru Th. Cisar și Nunțul Apostolic Andrea Maria Dolci, statul Vatican a achiziționat, la 21 decembrie 1925, contra sumei de zece milioane lei, palatul respectiv doar ca sediu al reprezentanței diplomatice a Sfântului Scaun din capitala țării noastre. Prin intermediul sumei de bani obținute ca urmare a tranzacției, Arhiepiscopia Romano-Catolică de București a reușit amenajarea reședinței curiei arhiepiscopale latine, a casei parohiale aferente catedralei Sfântul Iosif, precum și a sediului seminarului arhidiecezan.

Pe de alta, însă, cum admirația și curiozitatea se întrepătrund în mintea vizitatorului, oricât de atent ar fi cenzurat de protocolul aparent rigid și de aerul sobru ale acestei reprezentanțe diplomatice a Sfântului Scaun apostolic din România, privirea poposește, inevitabil, și asupra pereților pe care sunt expuse portretele pictate ale arhierilor care au deținut în trecut demnitatea de Nunțiu Apostolic în țara noastră. Imagistic, prin intermediul reprezentărilor picturale, se derulează dinaintea feței privitorului intervalul cronologic dintre momentele 1 septembrie 1920³ și 5 iulie 1950⁴, apoi, fireasca scurgere a anilor ultimului sfert de veac.

Între respectivele portrete⁵, datorită rezonanței plăcute a sonorității numelui, dar și a lungimii ca segment temporal a mandatului

---

³ Data învestirii arhiepiscopului de *Hadrianopolitanus in Haemimonto*, ulterior cardinal al Sacrei Biserici Romane, Francesco Marmaggi (31 august 1870-3 noiembrie 1949), ca Nunțiu Apostolic în Regatul României. În această calitate de diplomat, de exemplu, a participat la sărbătorile dedicate încoronării Regelui Ferdinand I și a Reginei Maria ca suverani ai României Mari, la Alba Iulia, pe 15 octombrie 1922.

⁴ Momentul demisiei și al expulzării Regentului Nunțiatunii Apostolice din România, Arhiepiscopul Gerald Patrick Aloysius O'Hara, precum și a principalilor săi colaboratori de la București, la 7 iulie 1950, din țara noastră, intrată în sfera de influență politică sovietică. *De facto*, expulzarea acestora s-a produs ca urmare a unui prim proces al unui „grup de spioni și trădători”, judecat în fața Tribunalului Militar din București, între 28-30 iunie 1950. Desfășurarea procesului a „scos la lumină” faptul că, folosindu-se de calitatea lor diplomatică, s-ar fi amestecat în treburile interne ale R.P.R.: „Monseniorul O'Hara Gerald Patrick, Regent al Nunțiatunii, Monseniorul Del Mestri de Schönberg Guido, auditor al Nunțiatunii, Kirk C. John, secretar al Nunțiatunii”. În atari condiții, „Guvernul RPR aduce la cunoștință că prezența în RPR” a acestora „nu mai este dorită și, în consecință, cere ca cei notați mai sus să părăsească RPR în următoarele 3 zile de la prezentarea acestei Note”, datată 4 iulie 1950 (Ministerul Afacerilor Externe al României, Direcția Arhivelor Diplomatice, *România - Vatican Relații diplomatice*, vol. I 1920-1950, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 359).

⁵ Trecerea succintă în revistă a mandatelor reprezentanților diplomați ai Sfântului Scaun în România, toți arhierii ai Sacrei Biserici Catolice, are următoarea configurație cronologică: Francesco Marmaggi † (1 septembrie 1920 a fost numit în România–apoi, la 30 mai 1923, a devenit Nunțiu Apostolic în Cehoslovacia); Angelo Maria Dolci † (a fost numit la București, pe 30 mai 1923, iar la 13 martie 1933 a demisionat); Valerio Valeri † (1 iulie 1933 a fost numit Nunțiu Apostolic în România – iar la data de 11 iulie 1936 a fost transferat Nunțiu Apostolic în Republica Franceză); Andrea Cassulo † (a fost acreditat în capitala

petrecut în România, se detașează, individualizându-se, persoana Arhiepiscopului Andrea Cassulo⁶. Totodată, s-ar impune a fi reținută, în

---

țării noastre pe data de 14 iunie 1936 – ulterior, din 3 iunie 1947, a devenit Delegat apostolic în Turcia). Finalul respectivei perioade a istoriei românești a fost marcată de întreruperea unilaterală a contactelor diplomatice dintre România și Sfântul Scaun. Șirul ambasadorilor acreditați aici, care au reprezentat Statul Vatican, s-a încheiat cu Monseniorul Gerald Patrick Aloysius O'Hara, Regent al Nunțiaturii Apostolice din România în intervalul dintre 1947-7 iulie 1950. După momentul de cotitură marcat de anul 1989 și reluarea relațiilor diplomatice între țara noastră și Sfântul Scaun, au îndeplinit mandatul de Nunțiu Apostolic următorii arhierei: John Bukovsky, S.V.D. † (la 18 august 1990 a fost numit – la 20 decembrie 1994 transferat Nunțiu Apostolic în Federația Rusă); Janusz Bolonek (numit la 23 ianuarie 1995 – până la 30 septembrie 1998, când a primit o însărcinare ca oficial al Secretariatului de Stat al Sfântului Scaun); Jean-Claude Périsset (la 12 noiembrie 1998 a fost numit Nunțiu Apostolic în România, apoi în România și în Republica Moldova – iar din 15 octombrie 2007 a devenit Nunțiu Apostolic în Germania, actualmente fiind retras pe meleagurile natale, în Elveția) și Arhiepiscopul Francisco Javier Lozano Sebastián, din 10 decembrie 2007, nunțiu în România și Moldova de peste Prut până în momentul retragerii sale la Roma, în data de 20 iulie 2015. Actualul Nunțiu Apostolic în România și Republica Moldova, decan al Corpului Diplomatic, este Înalt Preasfințitul Părinte Arhiepiscop Miguel Maury Bundía, numit la 5 decembrie 2015.

⁶ Născut la 30 noiembrie 1869, în Castelleto d'Orba, provincia Alessandria, dieceza de Tortona, din părinții Giuseppe și Maria Cassulo, născută Mason. Primii ani de formare intelectuală i-a urmat la Ovada, la școala *I chierici regolari poveri della Madre di Dio delle scuole pie* (a clericilor regulari săraci ai Maicii Domnului ai școlilor pioase) și în Seminarul episcopal de la Chiavari. Ulterior, a absolvit Universitatea Pontificală Sfântul Thoma d'Aquino „Angelicum” de la Roma, în anul 1898. Concomitent, la data de 23 decembrie 1893, a fost hirotonisit preot de arhiepiscopul de Pontremoli, ulterior de Florența, Alfonso Maria Mistrangelo. Pas cu pas, a parcurs ascendent diferite trepte administrative în serviciul Bisericii: secretar al episcopului consacrat, canonic al catedralei Santa Maria del Fiore și, din anul 1911, vicar general al arhidiecezei de Florența. Accederea la treapta arhierască s-a făcut la 15 aprilie 1914, când a fost promovat episcop de Fabriano e Metalica și, după alți șase ani, la data de 25 ianuarie 1921, a fost numit arhiepiscop de Leontopolis în Augustamni, cu jurisdicție în Egipt și părțile afro-asiatice. Cooptarea în diplomația Vaticanului a impus, potrivit practicii tradiționale ecleziastice, ridicarea la treapta arhiepiscopală. Din această postură a debutat seria mandatelor sale diplomatice reprezentative. Astfel, a îndeplinit misiunea de Delegat Apostolic în Egipt și Arabia, între 1921-1927. Apoi, s-a aflat în postura de Delegat Apostolic pentru Canada și Terranova, între 7 mai 1927 și 14 iunie 1936. Din acel moment a desfășurat un îndelungat mandat ca

contextualitatea succint expusă, observația de natură certă că mandatul îndeplinit ca misiune diplomatică la București a respectivului diplomat ecleziastic a însumat un interval de aproape unsprezece ani în derularea lui.

Sosirea în România a Nunțiului Cassulo s-a produs într-o perioadă a normalității istorice, a firescului evolutiv al vieții economice și socio-politice a țării noastre, considerat în paginile istoriografiei de specialitate, fie de către istoricii români, fie de cei străini, drept reper comparativ, și, pe cale de consecință, a fost invocat în această accepțiune de majoritatea surselor edite dedicate acelor vremuri. Dar, debutul mandatului său nu lăsa nici un moment loc presupunerii anticipative că, din frumusețea și normalitatea primelor zile ca ambasador pe meleagurile românești, va rămâne doar o „dulce și frumoasă amintire”. Prietenia trainică pe care au legat-o românii față de acest diplomat de excepție al Vaticanului își va ranforsa configurația în perioada marcată de dramatismul anilor celui de Al Doilea Război Mondial. Din nefericire, ca o ironie sinistră a sorții, și finalizarea ei s-a petrecut tot în circumstanțe tragice, pe fundalul altor auspicii cu trăsături apocaliptice, acelea ale instaurării forțate a regimului comunist materialist-ateu, sistem importat și implementat cu ajutorul tancurilor sovietice și la noi în țară, ca și în celelalte zone ale Europei Central-Răsăritene.

„Raportăm că cu [sic!] trenul simplon de astăzi [14.10.1936, ora 14, min. 25 este înregistrarea datei exacte a telegramei radio, s.n.] pleacă [din gara Timișoara, s.n.] cu destinația București Nunțiul Papal [Cassullo]. Ambasador al vaticanului [sic!] în Canada...”, nota sârguincios, o probabilă dovadă suplimentară a zelului în practicarea meseriei, mai puțin a flerului profesional ori a probității, dovedit și prin intermediul acestor rânduri de „Insp.[ector] Reg.[ional] de Pol.[iție] Porumb”⁷.

E de reținut, așadar, acest detaliu cronologic, care va rămâne fixat în memoria colectivă a posterității ca moment al venirii aici, pe meleagurile noastre românești, a diplomatului Sfântului Scaun. Entuziasmul și euforia, inerente oricărui început de drum, se regăsesc

---

Nunțiu Apostolic în România, între 14 iunie 1936 și 19 februarie 1947. Ulterior, între 3 iunie 1947 și 9 ianuarie 1952, data înregistrării decesului său, a îndeplinit mandatul de Delegat Apostolic în Turcia și Administrator apostolic *sede vacante* la Constantinopol, Istanbul. Este înmormântat în cripta din biserica dedicată Sfântului Francisc, din localitatea natală, biserică la întreținerea căreia a contribuit substanțial cu fonduri.

⁷ A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 13.501, f. 3.

atitudinal și la noul diplomat acreditat la București. În aparență, la o lectură făcută într-o primară cheie simplă și superficială, mirajului și tentației de a le găsi sorgința cu greu i se poate rezista chiar și într-un astfel de demers științific. Practic, s-ar remarca drept punct de pornire al demersului cognitiv originea italiană a Arhiepiscopului Andrea Cassulo. Cum notorietatea realității istorice că rădăcinile comune latine ale popoarelor noastre se îngemănează a fost deja demonstrată cu argumentație solidă, aceasta ar putea fi considerată generatoarea empatiei pe care apreciatul ierarh a arătat-o constant românilor. Scrutând după esență, însă, se conturează, distingându-se, în tușe neîndoielnice, profilul moral și trăsăturile personalității sale aparte.

Practic, se constată că devoalarea unicității imaginii sale este susținută prin argumentele incombatabile enunțate de o voce distinctă, apreciată și inconfundabilă, a respectivului timp istoric. Prin apartenența la segmentul etnic al comunității iudaice, originar din România, ilustrul personaj susținător al respectivelor aprecieri laudative nu poate fi suspectat de partizanat filo-latin. Trimiterea se focalizează spre fostul Șef-Rabin al României, ulterior ajuns al Genevei, dr. Alexandru Șafran⁸. Evoc aici termenii deosebit de elogioși prin intermediul cărora venerabilul teolog iudeu, originar de pe meleagurile românești, îl înfățișază pe Cassulo: „Știam că presiunea germană asupra guvernului român urma să se intensifice, eram permanent informat despre aceasta, în mare măsură datorită unor oameni curajoși, printre care aș vrea să-l amintesc în mod deosebit pe Mgr. Cassulo. Doresc să-mi exprim aici stima și prietenia pentru acest mare umanist. Exista între noi o relație excepțională, bazată pe multe afinități și pe un foarte mare respect reciproc. Niciodată n-am găsit ușa sa închisă”⁹.

---

⁸ Yehuda Alexander Shafran, s-a născut pe 12 septembrie 1910, la Bacău, în România, și a decedat în ziua de 27 iulie 2006, la Geneva, în țara cantoanelor, Elveția. A fost un reputat și apreciat doctor în filosofie, cu teză susținută în cadrul Facultății de Filosofie a Universității din Viena. De asemenea, a îndeplinit misiunea pastorală de Mare-Rabin, cu o formație enciclopedică multiplă de teolog, istoric și filosof, precum și de scriitor român aparținând tradiției iudaice. După evenimentele din decembrie 1989, a primit și aici, în țară, recunoașterea meritelor personale, fiind desemnat membru de onoare al Academiei Române.

⁹ Portretul se continuă în aceleași linii: „Dacă se întâmpla să lipsească din București, avea grijă să-mi lase posibilitatea de a-l găsi în caz de urgență. Dacă, în mod excepțional, nu puteam să merg la el eu însumi, primea mesajul prin soția mea, fără să fie fixată o întâlnire. (...) Ca mare diplomat ce era, nu-mi prea vorbea despre atitudinea Vaticanului față de evrei și deloc despre rolul Papei Pius al XII-

Finalmente, dar nu în ultimul rând, poate fi inserată aici, și în aceeași contextualitate evocată deja a prezentării, imaginea proprie a celui vizat de rândurile prezentului studiu. Firesc, concis și sobru, cu rafinamentul specific tagmei diplomatice din care făcea parte, dar cu mare modestie și evidentă căldură lăuntrică, lesne sesizabilă din simplitatea și înlănțuirea curgătoare a vorbelor, iată cum se înfățișează Nunțiul Apostolic Andrea Cassulo însuși:

„ – Sunt de câteva ore în capitala țării dv. ...

Nu mă pot considera ca integrat, în calitatea mea oficială de reprezentant diplomatic al Vaticanului, decât după ce mă voi fi prezentat în audiență protocolară la președinția consiliului de miniștri și la palatul regal. Pot să vă exprim însă ce simt, de pe acum, pentru țara și poporul dv.

Salut cu toată căldura și entuziasmul [meu] nobila națiune română, făcându-i cele mai bune urări de prosperitate. În Canada și la Roma mi s-a vorbit despre poporul român în cuvinte de simpatie adânc simțită.

Abia am pus piciorul pe solul românesc și am încercat bucuria sinceră de a putea colabora la menținerea legăturilor, cari au fost întotdeauna dintre cele mai bune între Sf. Scaun și guvernul regal român, precum și a putea lucra pentru binele poporului român, de care mă simt, de pe acum, nespus de atașat”¹⁰.

---

lea. El m-a informat doar că, în 1943, Vaticanul a făcut să-i parvină o anumită sumă de bani pentru deportații din Transnistria și că a fost autorizat să se ducă să-i viziteze. Eu îi sugerasem de mult să facă această călătorie. De fapt, el se servea de marea sa autoritate morală în tot felul de împrejurări, chiar dacă nu era obligat s-o facă. Nu voi repeta niciodată îndeajuns faptul că evreii din România îi datorează enorm, și am fost extrem de mișcat când, mai târziu, mi-a spus, de mai multe ori, că l-am influențat prin felul meu de a prezenta lucrurile. Chiar dacă comportamentul meu nu se acorda întotdeauna cu manierele sale de diplomat perfect, el accepta sugestiile mele, făcute uneori fără etichetă, fiind disperate” (Alexandru Șafran, *Un tăciune smuls flăcărilor*, București, Editura Hasefer, 1996, p. 101).

¹⁰ A se vedea A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 13501, f. 4. De altfel, materialul reținut de Direcțiunea Generală a Poliției este un colaj jurnalistic consistent, decupat din paginile cotidianului „Adevărul”, nr. 16.174, datat 16 octombrie 1936. *In extenso*, cuvântul prelatului continua viguros, cu același ton de simpatie și cordial față de poporul român: „Primirea afectuoasă ce mi s-a făcut în drum, întâmpinarea populației, atât de bună și de liniștită, frumusețea câmpiilor românești, atât de bogate cu toate binecuvântările Domnului, recepția ce mi s-a pregătit la sosirea mea în București, – iată atâtea amintiri scumpe și

Raportat la atașamentul față de valorile noastre naționale, precum și legătura empatică aparte pe care prelatul diplomat al Sfântului Scaun le resimțea, exprimându-le fără inhibiții, față de întregul popor român, fără prețiozitate diplomatică stearpă ori artificii retorice prefabricate, stare ușor descifrabilă din sinceritatea interviului, se constată că s-au dezvoltat de-a lungul timpului. Evidenta evoluție *in crescendo* a sentimentelor filoromânești ale Monseniorului Cassulo s-a datorat și deprinderii lui de a lua contact direct, de a se familiariza cu realitățile pe viu, luând „pulsul” la fața locului. O privire sumară, aruncată în fugă prin publicistica ecleziastică a vremii, devoalează pagini întregi de relatări, prin intermediul cărora sunt rememorate și redată aspecte surprinse cu prilejul vizitelor pe care diplomatul vaticanez le-a făcut prin diferitele regiuni ale României. Spre exemplificare, pot fi evocate aici paginile revistei „Curierul Creștin”, organul oficial al Eparhiei de Cluj-Gherla, nr. 11-12, anul XIX, Cluj, 1-15 iunie 1937. Lecturarea lor, extrasă din paginile tipărite, dezvăluie considerații de natura celor care urmează privind vizitațiile canonice ale Nunțiuului Apostolic Andrea Cassulo: „Trimisu[sic !] Sfântului Părinte a venit să ne vadă la noi acasă, să ne cunoască clerul și poporul credincios, la sate ca și 12 orașe, cu realizările pe cari le-a putut face Biserica română unită întru mărirea lui Dumnezeu și mântuirea poporului credincios, precum și lipsurile pe care le avem. (...) Nu a cunoscut povara vârstei, nici a drumurilor rele, ci pe lângă cercetarea orașelor de reședință și a institutelor cultural-religioase ale Bisericii noastre, a coborât în zeci de sate”¹¹. Iar mărturiile publicate în presa vremii ca referințe ale acestor vizite, pe care arhiepiscopul Cassulo le-a întreprins în diferitele locuri, zone ori regiuni ale țării noastre, sunt susținute și prin conținutul mai multor documente și materiale de arhivă, parcurse în documentarea rândurilor de față.

Nu pot fi ignorate și, pe cale de consecință, trebuie avute în vedere

---

prețioase pentru întreg restul vieții mele. Majestății Sale, suveranul mult iubit de supușii săi, guvernului român, scumpei națiuni române, îi prezint, prin dv., salutul meu plin de respect, cu urarea ca poporul român să găsească în spiritul de pace și de colaborare frățească, taina unui viitor din ce în ce mai glorios și dătător de belșug”.

¹¹ Referințe despre vizitațiile canonice ale Nunțiuului Cassulo pot fi întâlnite în cea mai mare parte a presei ecleziastice unite, realitate zugrăvită și prin intermediul paginilor revistei „Cultura Creștină”, nr. 6-7, anul XVII, [Blaj], iunie-iulie 1937. A se vedea, în sensul susținerii celor enunțate, pp. 511 și 512 ale publicației respective.

și redată aici rapoartele și notele care ne-au parvenit din arhiva deja evocată, a fostei poliții politice comuniste, Securitatea – aflate astăzi în custodia C.N.S.A.S. Exemplificăm, în contextualitatea dată, cu trimiterea directă la unul dintre rapoartele Chesturii Poliției Municipale Brașov, înaintat Direcțiunii Generale a Poliției București. Parcurgerea raportului în speță oferă, de pildă, detalii particularizate și amănunte de esență referitoare la popasul Nunțiului Apostolic în orașul amplasat la poalele Tâmppei: „La ordinul Dvs. №. 35682 conf. din 19 Mai 1939. Avem onoarea de a raporta că Nunțiul Papal a sosit în localitate, în ziua de 25.V.1939, la orele 17,02, cu rapidul „Ardealul”. În gară a fost primit de oficialitățile brașovene în frunte cu Dl. Sub Prefect al Județului, de Dr. [Vasile, s.n.] Aftenie canonic din Blaj și protopopul [Mihail, s.n.] Hodârnău din partea bisericii greco-catolice, Dr. Peter Antal, protopopul romano-catolic din Brașov etc.”¹².

Paradoxal, și, aparent fără explicații vizând esența fenomenului, nu lungul șir al vizitațiilor canonice, prin care a cunoscut într-o manieră directă și neintermediată realitățile și problemele Bisericii Catolice din România, l-au impus pe Arhiepiscopul Andrea Cassulo drept bunul amic al neamului nostru. Acestea au reprezentat doar partea însemnată a întregului, latura lesne-observabilă la prima vedere, dar secvențială, a activității diplomatice desfășurate la noi de Nunțiul Apostolic Andrea Cassulo, derulată cu abnegație în întreg arealul sacru al spațiului spiritual românesc, cu precădere în cel catolic.

Consacrarea și deplina afirmare a multiplelor calități umane, precum și a înaltei și rafinatei sale personalități angrenate, în plenitudinea ei, într-o încheștare crâncenă, pe viață și pe moarte, avea să survină, precum am afirmat deja, în anii dificili ai celui de Al Doilea Război Mondial. Înfruntarea cu bărbăție a răului, a crimei ridicate la rangul de politică a statului, pretins garant al drepturilor și libertăților cetățenești,

---

¹² Trimiterea se face la A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 13501, f. 15. Este avută în vedere nota purtând nr. 174, din 26 mai 1939, a structurii brașovene a Siguranței locale emitente, care, ulterior, la 1 iunie 1939, cu nr. 058880, avea să fie înregistrată în evidențele Ministerului de Interne, Direcțiunea Generală a Poliției, în dosarul 21212/as. Prezența acelor doi clerici români uniți, greco-catolici, la ceremonia primirii nunțiului oaspete, atestă trăinicia relațiilor care se statorniciseră între reprezentantul Vaticanului și reprezentanții situați pe toate palierele administrative ale Bisericii Române Unite. Iar în ceea ce-l privește pe viitorul episcop-mucenic dr. Vasile Aftenie, prietenia dintre el și Nunțiul Apostolic Andrea Cassulo era o realitate notorie a respectivei perioade, care a stârnit pasiuni și invidii omenești printre contemporanii lor.

au impus personalitatea arhiereului Andrea Cassulo în conștiința contemporanilor și a posterității din postura dublei sale calități de prelat și de diplomat, reprezentant al Sfântului Scaun. Am decis, în consecință, să reiau prin intermediul câtorva considerații personale și fără pretenții, vădit exagerate, ampla, mai vechea și încă insuficient dezbătută problematică a Holocaustului împotriva populației evreiești la nivelul continentului european. Până acum, proiecția istoriografică punea accentul generic pe implicarea Vaticanului în încercarea de contracarare sau de limitare a efectelor distructive ale politicii de inspirație fascistă față de evrei, după căderea unei importante părți a Europei sub ocupație nazistă. Astfel, având intenția doar de a focaliza obiectivul cercetării asupra unuia dintre personajele vizibile, prin intermediul cărora Sfântul Scaun a acționat intens în combaterea soluțiilor de exterminare a evreilor, în redactarea prezentului studiu proiecția a fost reorientată dinspre particular spre general.

Concret, ca accepțiune lingvistico-semantică, termenul de Holocaust și-a restrâns până la particularizare definiția. De regulă, utilizat în limbajul curent și obișnuit al timpurilor noastre, termenul desemnează până la particularizare procesul istoric de masacrare în cele mai brutale și inumane condiții, rămase încă parțial cunoscute chiar și acum, a unui segment din populația continentului european, estimată la aproximativ șase milioane de evrei, copii, femei sau bărbați, de diferite vârste și provenind din aproape toate statele vechiului continent Europa, în anii deceniului patru-cinci ai secolului trecut. Istoriografia de tradiție ebraică, însă, referindu-se la același fenomen istoric dramatic, parte a sinistrului program ce viza „soluția finală a problemei evreiești”, are tendința de a pune în dezbatere termenul Shoah (Șoah), care se traduce prin cataclism, referindu-se la planul sistemic de nimicire a poporului ales, a evreilor, în timpul celui de Al Doilea Război Mondial.

Dincolo de aceste aparent controversate abordări de sorginte filologică, ce pot fi regăsite fie în planul istoriografic, fie ca accepțiune lingvistică, rămân grozăvia și barbaria totalitarismului ideologic de dreapta, fascist, devenit politică statală. Ele se identifică prin intermediul milioanele de vieți umane spulberate, prin sângele nevinovat vărsat din voința sălbatică a minților îmbolnăvite de ură, în suferințele și dramele care au afectat persoanele, familiile distruse ori destrămate definitiv, în comunitățile condamnate și popoarele damnate să plătească tributul jertfelor sângeroase. Totodată, aceeași proiecție perspectivă a aprecierii jertfei evidențiază efortul susținut al Bisericii lui Hristos, care, exercitându-și misiunea în plan social, a combătut răul și a tratat rănilor

sângerânde. Această latură este susținută, indubitabil, prin strădania de a alina, pe cât posibil, suferința incomensurabilă prin implicarea responsabilă a clericilor cunoscuți ori anonimi, care, asemenea Nunțiului Apostolic Andrea Cassulo, „știau cui servesc”.

Deci, inițial, intenția redactării prezentului studiu n-a fost aceea a focalizării demersului cognitiv pe activitatea desfășurată de Monseniorul Cassulo în protejarea populației evreiești din România acelor timpuri foarte grele. Există cel puțin trei astfel de demersuri anterioare dedicate integral și tratând extins problematica în speță, urmând, firesc, metodologii și finalități diferite¹³. De asemenea, nu am vizat nici cea de-a doua direcție de combatere a răului și a nedreptății înspre care s-a aplecat, spre finele mandatului său diplomatic în România, Nunțiul Andrea Cassulo: încercarea de trenare a comunizării țării, vizată de acțiunile în forță ale celor „Fără Neam și Dumnezeu”, prin devalorizarea totalitarismului de inspirație sovietică, la fel de dăunător ca totalitarismul fascist. De altfel, se impune ca fiind de bun simț observația că ambele direcții ale implicării sale i-au fost definitorii și, pe cale de consecință, recunoscute mai mult sau mai puțin, atât de amici, cât și de neprieteni. Dar, pe parcursul documentării și redactării studiului, simpla înșirare invocatoare a mișcărilor și acțiunilor, atât a celor făcute în planul protejării populației de origine iudaică, convertită sau nu la creștinism, cât și a acelor care vizau apărarea Bisericii Catolice, direct amenințată de noua putere comunistă, au căpătat conturul acceptabil, oferind cadrul în care se configurează, inconfundabilă și distinctă, personalitatea arhiepiscopului Andrea Cassulo¹⁴.

---

¹³ Sunt de amintit aici: *Acte Vaticaneze, România și Sfântul Scaun*, precum și articolul *Intervenția Reprezentantului Sfântului Scaun la București în Favoarea Evreilor din România în perioada 1940-1944*, autor drd. Constantin-Adrian Simion, disponibil în variantă web <http://www.academia.edu/5560920>.

¹⁴ De altfel, ideea redactării studiului dedicat Nunțiului Apostolic Andrea Cassulo a apărut după o vizită făcută în anii trecuți la parohia romano-catolică de la Torriglia, din dieceza de Totona-Italia. Profitând de generoasa invitație a părintelui dr. Ioan Furtună, pentru care mulțumim și sub această formă, am vizitat, împreună cu familia, o serie de obiective, printre care se regăsea și locul nașterii arhiepiscopului Andrea Cassulo. Mi-au produs o impresie deosebită strădaniile și efortul material vizibil pe care ilustrul fiu al acelor meleaguri le-a făcut pentru ridicarea concetățenilor lui prin acces la lumina culturii, iradiind din două surse: școala primară comunală și Biserica locului. Faima generozității și mărinimiei s-au transmis din generație în generație, astfel încât, deși a decedat de aproape șapte decenii, locuitorii acelor locuri îi cinstesc memoria cu deosebită

Aplicând, deci, inversarea planurilor din general în particular, Arhiepiscopul Andrea Cassulo, reprezentantul diplomatic al Sfântului Scaun la București, în anii tulburi ai celei de-a doua conflagrații mondiale, a utilizat căile de acțiune concretizate în tot atâtea modalități de intervenție în ajutorarea evreilor. Temeiul legal și strict delimitat al demersurilor sale îl constituiau prevederile legislației interne a statului român, decurgând din metodologiile specifice aplicării lor problematicii în speță. Totodată, acestea erau coroborate cu reglementările rezultate din documentele internaționale, asumate de Regatul României prin semnarea și ratificarea lor, fie cu Sfântul Scaun¹⁵, fie cu alte state, și a practicii în materie. În acest context, se cuvine subliniat și reținut aspectul potrivit căruia intervențiile Nunțului Cassulo invocau ca primă instanță situația nativilor evrei convertiți prin botez la catolicism¹⁶. Apoi, treptat, treptat, într-o derulare logic-previzibilă, se făcea trimiterea firească la întreaga populație evreiască din țara noastră, supusă unui regim sever de privațiuni în vederea exterminării.

Un detaliu de interes al derulării mandatului diplomatic în România al Monseniorului Andrea Cassulo, cu trimiterile recunoscute în

---

condescendență și astăzi. Fotografii inserate materialului de față sunt mai mult decât expresive în direcția invocată. De asemenea, acestor impresii le-a fost suport și imbold de finalizare portretul sugestiv al Monseniorului Cassulo pictat de deținutul evreu Leonid Haritonovici, din lagărul de la Covurlui. Prin amabilitatea și cu binecuvântarea actualului Nunțiu Apostolic, Excelența Sa, Înalt Preasfințitul Părinte Arhiepiscop Miguel Maury Bundía, care, cu părintească deschidere, mi-a permis să preiau acest portret, specificând sursa provenienței, ajutându-mă, totodată, să fotografiez pictura ce împodobeste peretele uneia dintre încăperile Nunțiatunii Apostolice, pot ilustra prezentele rânduri cu o piesă de excepție. Pe această cale îmi exprim mulțumirile și recunoștința.

¹⁵ Concordatul dintre Regatul României și Sfântul Scaun a fost semnat pe 10 mai 1927. Ulterior, după dezbateri destul de pătimașe și aprinse în diferite medii și paliere ale societății vremii, cu precădere în cele ortodoxe, reticente la ideea existenței unei astfel de tratat diplomatic, legea ratificării a fost publicată în „Monitorul Oficial”, nr. 126, din 12 iunie 1929.

¹⁶ Ottmar Trașcă, Dennis Deletant, *Al III-lea Reich și Holocaustul din România, 1940-1944, Documente din arhivele germane*, [București], Editura Institutului Național pentru Studiul Holocaustului din România „Elie Wiesel”, 2007, p. 384. În contextualitatea evocată se poate insera aspectul că, la momentul 19/20 ianuarie 1942, în Biserica greco-catolică „Sfântul Vasile cel Mare” din București au primit Taina Botezului un număr de 40 de prunci evrei. Rămâne ca provocare ulterioară redactării prezentelor rânduri de identificat și aprofundat parcursul și etapele vieții acestora.

diferitele sfere ale acțiunilor sale, este acela că misiunea, căreia i-a alocat fără rezerve toate resursele fizice personale, i-a fost permanent susținută prin stilul de muncă în echipă desfășurată la noi. Fără a avea, încă, un tablou complet, se cuvine amintit aici faptul că secundant, păstrând proporțiile termenului, i-a fost secretarul nunțiatului, preotul Guido del Mestri (de Schönberg), care, de asemenea, fusese naturalizat cetățean italian¹⁷. Acesta sosise în România la 30 aprilie 1943 și făcuse proba calităților sale umane și profesionale, asistându-l și sfătuindu-l cu loialitate, curaj și abnegație pe Nunțiul Apostolic Andrea Cassulo¹⁸.

---

¹⁷ A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 310232, ff. 46-48. Numele complet al sacerdotului este redactat Schönferg. Mai trebuie menționat că arhiepiscopul Del Mestri a fost creat cardinal al Sfintei Biserici Romane de Papa Ioan-Paul al II-lea, în Consistoriul din 28 iunie 1991. Fost Nunțiu Apostolic în Germania pentru ultimii ani de activitate, acesta s-a născut la data de 13 ianuarie 1911, la Banja-Luka, în Bosnia-Herțegovina, și a decedat la 2 august 1993, la Nürnberg, în Germania. După anul 1989, a trăit bucuria reîntoarcerii în România, ca reprezentant al Sfântului Scaun, spre a participa la hirotonisirile episcopale ale preoților greco-catolici din ilegalitate: Vasile Hossu pentru eparhia de Oradea și Lucian Mureșan în cea a Maramureșului, imediat după legalizarea Bisericii Române Unite. Personal, am avut oportunitatea de a-l întâlni, împreună cu întregul grup al credincioșilor români uniți ajunși la Roma, cu ocazia ridicării la demnitatea de purpurat, petrecută atunci împreună cu a mitropolitului de pie pomenire al Blajului, dr. Alexandru Todea.

¹⁸ La 9 martie 1945, Siguranța redacta o primă notă informativă ușor ambiguă despre el. Era apreciat drept „tânăr, pare un italian al Renașterii, plin de spirit politic, reținut, iezuit ca formație și temperament, foarte conspirativ”. Ulterior, Guido Del Mestri a intrat și el în malaxorul acuzațiilor false, că ar fi pus la punct pe teritoriul român o „vastă organizație de spionaj”, subordonată reprezentanței diplomatice a Sfântului Scaun din București. Ceea ce era completamente denaturat, deoarece Nunțiatul nu dorea decât să afle ce se petrecea la data aceea în România, unde presa și alte mijloace de informare erau cenzurate atât de autoritățile românești, cât și de Comisia Aliată (sovietică) de Control. Evident, nu intrau în discuție informațiile care ar fi afectat siguranța națională, ci datele pe care comuniștii evitau să le dea publicității. Între altele, culmea stupidității, i s-a imputat părintelui Guido Del Mestri că, în 1938, ar fi solicitat arhierilor catolici din țara noastră informații despre mișcarea muncitorească din România, în special despre acțiunile comuniștilor. Alegația, ca și în cazul acuzelor îndreptate contra Monseniorului Andrea Cassulo, era de-a dreptul neverosimilă: secretarul Nunțiatului ajunsese în țară la noi cu cinci ani mai târziu, în anul 1943, în plină perioadă a desfășurării războiului.

Făcând referire la populația de origine iudaică stabilită la noi, este aproape unanim acceptată realitatea că locuitorii evrei au reprezentat segmentul uneia dintre cele mai importante minorități etnice din țara noastră. Până în anul 1945, cu toate mutațiile dramatice generate de desfășurarea celei de-a doua conflagrații mondiale, România rămânea în aprecierile statistice drept a doua țară europeană raportat la numărul etnicilor evrei. Numărul acestora se situa atunci, deși înjumătățit față de momentul anterior de referință, 29/31 decembrie 1930 – recensământul populației, undeva la 350.000 de persoane¹⁹, alcătuind comunități distincte, mai ales în arealul marilor orașe. Paleta activităților pe care le desfășurau respectivii cetățeni era diversă, fiind, cu precădere, negustori, mici meseriași, liber-profesioniști, medici sau artiști. Parte a populației țării, minoritate distinctă și particularizată, evreii se pot mândri cu o îndelungată istorie a viețuirii pe meleagurile noastre, păreriile specialiștilor convergând în direcția ideii că s-au stabilit în Țările Române încă din vremea feudalismului mijlociu. La rigurozitate, mare parte dintre păreri convergând în aceeași direcție, o serie de istorici au emis ipoteza chemării lor de către voievozii moldoveni ori munteni, atât pentru a se stabili aici spre a contribui la revigorarea vieții economice a principatelor locuite de români, dar, mai ales, cu dorința de „a le fi puse în evidență aptitudinile” de creditori potenți și cu potențial apreciabil, având, din această perspectivă, un cuvânt greu în ambițioasele confruntări dintre pretendenții care voiau accedea la tronul Moldovei ori al Munteniei.

Comunitatea locuitorilor evrei s-a configurat ca entitate de sine stătătoare la nivelul Principatelor Române undeva prin secolul al XIV-lea. Acestor nativi evrei, voievozii moldoveni le-au permis șederea și chiar au încurajat-o, tolerându-i îndeosebi pentru a-i implica activ în dezvoltarea economică a târgurilor și orașelor importante, în ridicarea întregii regiuni. În acest sens, izvoarele istoriografice atestă realitatea că prima comunitate ebraică a apărut în secolul al XIV-lea, în Moldova. Domnitorul Roman I Mușat, unul dintre primii voievozi moldavi, cel care a pus temeliele orașului Roman, este, de asemenea, și acela care a așezat aici, printre

---

¹⁹ În acest sens, vezi, pe larg, S. Manuilă, D.C. Georgescu, *Populația României (Cu o anexă cuprinzând populația Capitalei după datele recensământului general al populației din 29 decembrie 1930)*, București, Imprimeria Națională „Monitorul Oficial”, 1937, p. 68. Din conținutul sursei editate rezultă că populația aparținătoare religiei mozaice număra 758.226 persoane la momentul derulării recensământului, 29 decembrie 1930, statistic exprimată sub proporția de 4,2 % din totalul populației de 18.053.000 locuitori recenzați.

locuitorii târgului nou-ctitorit, o comunitate evreiască de negustori. Documentele vremii atestă că aceștia erau scutiți de prestarea serviciului militar în condițiile achitării unei anumite taxe. De asemenea, o serie de documente atestă prezența unor comunități evreiești în Moldova, pe drumul comercial ce unea porturile Mării Negre de târgurile Poloniei, străbătând Moldova de-a lungul ei, pe calea de la „varegi la greci”.

Realitatea se configurează astfel în conținutul documentelor negustorilor askenazi, care au sosit în anul 1349 din Polonia, dar și prin intermediul mărturiilor lui Benjamin de Tudela, care, în periplusurile sale, îi menționează pe evrei în anul 1192, viețuind în spațiul situat la Estul Carpaților. În pofida acestor indicii istoriografice, informațiile despre comunitățile evreiești parvin, sporadic, până în secolele al XVI-lea și al XVII-lea. Puținele informații arată că evreii din Principate au fost căutați și chiar chemați în aceste locuri pentru diferite oficii. Erau fie medici foarte buni, fie negustori pricepuți. Specialiști care au avut între preocupările lor studiul evoluției istorice a populației iudaice, precum: Iacob Psantir, Iuliu Barasch, Josef Kaufman, J.B. Brociner, Elias, Wilhelm și Moses Schwarzfild, Ițhac Niemirower, Ițic Kara-Șfarț, M.A. Halevy, Pincu Pascal și alții, susțin, printre altele, că au existat comunități evreiești în vremea domniilor voievozilor Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare. De altfel, e de notorietate faptul că marele domn moldovean, Ștefan cel Mare, a beneficiat de serviciile medicului evreu Șmil, trimis de hanul din Crimeea, dar și de acelea ale unui logofăt, fiu al lui Beniamin Șor. Totodată, în Moldova ștefaniană au fost atestate sate cu denumiri toponimice adaptate, precum „Jidești-Jâdești”, din ținutul Cernăuțiului, la 1481, dintr-un hrisov datat 1438 în ținutul Nemțului și „Jidovina”, în satele Urzici și Târpești, ori hidronimice, precum „pârâul jidanului”, afluent al râului Bicz²⁰. Totodată, evreii ar fi venit și la chemarea boierilor care doreau propășirea negustorilor de pe pământurile lor și, pe cale de consecință, contribuiau implicit la sporirea valorii de inventar a domeniului feudal. Mai mult decât atât, negustorii evrei practicau și cârciumăritul, profesiune apreciată drept infamă pentru societatea medievală, ancorată într-un creștinism rigid și sincretic. Alte studii de specialitate evidențiază că mulți evrei au poposit în Principate după persecuțiile religioase și etnice din Regatul spaniol și din zona estică a Europei. Se apreciază că un val de evrei persecutați au părăsit Spania, stabilindu-se în diferite părți ale Imperiului Otoman, parte dintre aceștia

---

²⁰ Jid, jidan, cuvânt de proveniență slavă, însemnând evreu (*Tezaurul toponimic al României*, vol I, partea I, București, Editura Academiei Române, 1991, p. 615).

ajungând și peste Dunăre, în Țara Românească. Aceștia erau evrei sefarzi, vorbitori ai dialectului ladino. Supuși în secolul al XV-lea și al XVI-lea persecuțiilor Inchiziției Spaniole, aceștia au fost fie alungați²¹, fie, prevăzători, au fugit din calea prigoanei chiar înainte de declanșarea ei. Aceștia alcătuiau un segment aparte al populației iudaice, fiind, în majoritatea lor, personalități distinse, persoane foarte bine educate și buni specialiști în medicină, dar și în alte științe. Parte însemnată dintre evreii sefarzi s-au stabilit în Țara Românească mai ales după momentul 1500. Între locuitorii orașului întemeiat de ciobanul Bucur (în proximitatea anului 1550) se regăsesc atestați o serie de negustori evrei, precum Isac Rufus și Habib Amato. Se poate lesne presupune că proveneau, cel mai probabil, din stirpea sefardă. Din același neam, probabil pe aceeași filieră spaniolă, a poposit aici și celebrul medic Iosif Conian, care, însă, s-a stabilit pe plaiurile moldave.

Tot în secolul al XVI-lea, pogromurile comise împotriva populației evreiești din regiunile mai apropiate ale Ucrainei au călăuzit spre Moldova un alt însemnat segment al populației de origine iudaică. De această dată referirea îi vizează pe așa-ziii evrei așkenazi. Erau vorbitori ai dialectului idiș, fiind, totodată, o populație de condiție modestă, mai conservatoare, mai puțin elevată și mai nevoiașă decât evreii sefarzi. „Evreii au venit în această zonă (spațiul românesc, n.n.) din vest (Germania, Boemia, Ungaria), nord (Polonia) și sud (Imperiul Otoman, unde sefarzii alungați din Spania au găsit în Țările Române un rai al toleranței)”, susține profesorul doctor Ladislau Gyémánt, în articolul *The Romanian Jewry: Historical Destiny, Tolerance, Integration, Marginalisation*²². Se poate concluziona, în această formă, că primii locuitori evrei se regăsesc menționați sporadic prin secolele al XII-lea – al XIV-lea în diverse surse, dar fără a putea invoca existența unor dovezi arheologice ori documente istoriografice consistente în acest sens²³.

---

²¹ Au fost expulzați prin efectele draconice ale așa-numitului *Edict de expulzare, Decretul de la Alhambra-Granada*, emis la 31 martie 1492.

²² Ladislau Gyémánt, *The Romanian Jewry – Historical Destiny, Tolerance, Integration, Marginalisation*, în „*Journal for the Study of Religions and Ideologies*”, №.3 /Winter 2002, pp. 85-98.

²³ Primele documente demne de luat în seamă privind apariția evreilor în Principate sunt cele provenind cronologic din secolele XV-XVI, atunci când ajung la noi cele două mari ramuri evreiești din Țările Române, alungate de pogromuri și persecuții. Se consideră că nobilimea a încurajat așezarea evreilor pentru aportul lor în plan economic, alături de voievozii care recrutau diverși specialiști, în special medici, din rândurile evreilor. Nu au fost atestate, însă, până în secolul

Dar, așa numita „problemă evreiască” s-a configurat în spațiul locuit de români cu o dinamică specifică în anii ultimei jumătăți a secolului al XIX-lea. În plan concret, un prim moment al manifestării sale într-o configurație de sine-stătătoare este legat chiar de actul istoric al obținerii independenței de stat a României, după finalizarea războiului ruso-româno-turc, în anii 1877-1878. De atunci, în diverse alte etape istorice ulterioare, au fost adoptate de autoritățile guvernamentale de la București o serie de măsuri și legi cu caracter antisemit până la începutul celei de-a doua conflagrații mondiale. Ca exemplu ilustrativ și aleatoriu

---

al XVI-lea, sinagogi importante sau o populație evreiască consistentă aici. Începând cu secolul al XVII-lea, evreii au început să fie chemați de voievozii Moldovei și Țării Românești. Motivele erau aparent aceleași ca în trecut, dezvoltarea economică a târgurilor. În realitate, capacitatea financiară a evreilor era cea care îi determina pe voievozi să ofere privilegiile și chiar să-i cheme pe evrei în târgurile Principatelor. Astfel, deja de la sfârșitul secolului al XVI-lea în orașe precum: Bacău, Roman ori Galați s-au constituit comunități evreiești însemnate. De exemplu, la Iași, în secolul al XVI-lea și începutul celui următor, se afla un rabin important al comunității evreiești. Se numea Salomon Ben Aravi și practica medicina, fiind considerat drept primul rabin al evreilor din Moldova. La rândul său, trimisul papal Cristofor Bruti, ajuns în secolul al XVI-lea în Moldova, amintea faptul că negoțul principatului era controlat în mare parte de evrei polonezi. Voievozii și, în general, претенденții la tron se bazau pe acești creditori evrei pentru a-și putea cumpăra tronurile. „A doua componentă importantă a activității economice evreiești a fost aceea a aprovizionării cu credite necesare atât conducătorilor, dar și comunităților rurale și urbane. O parte a celor care doreau tronul obțineau nominalizarea după ce apelau la serviciile creditorilor evrei influenți în capitala otomană”, scrie Ladislau Gyémánt. De altfel, un bun exemplu în acest sens a fost Joseph Nassi, ducele de Naxos, favoritul și sfetnicul sultanului, evident de origine evreiască, cel care i-a ajutat să obțină tronul pe Alexandru Lăpușeanu și Ioan Vodă cel Cumplit. Aceeași realitate istorică o apreciază și Nicolae Iorga, în termenii următori: „La bursa caftanelor și a cârjelor din Constantinopol, juca finanța evreiască un rol din ce în ce mai considerabil, cu cât creșteau numărul претенденților la vreun scaun domnesc, mazili, beizadele veritabile ori simpli aventurieri ambițioși, pe care mirajul domniei le făcea să contracteze cele mai nesocotite sarcini pecuniare față de gelepi și cămătari”. În aceste condiții, comunitățile evreiești s-au înmulțit și, totodată, s-au înrădăcinat în târguri, fiind mai ales negustori, meseriași, cârciumari sau bancheri. Totodată, erau și artiști sau oameni de știință. Ultimul mare val care a consolidat comunitatea evreiască a sosit în secolul al XVIII-lea. Atitudinea voievozilor a oscilat de-a lungul timpului față de comunitățile evreiești în funcție de interesele imediate.

ales în acest sens poate fi invocat momentul 21 ianuarie 1938, când guvernul Goga-Cuza a decretat anularea unor drepturi sancționate prin tratatele de pace din 1919. Prin această dispoziție legală un număr de peste 225.000 de evrei s-au regăsit în situația de a pierde cetățenia română. De asemenea, trebuie amintit că nici Constituția din 1938 nu vorbea despre existența unor minorități etnice în cuprinsul României, noua lege fundamentală accentuând numai caracterul național al statului²⁴.

---

²⁴ A se vedea, în acest sens, Constituția României din 27 februarie 1938, în „Monitorul Oficial”, nr. 48, din 27 februarie 1938. Cu ajutorul informației preluate din paginile autorului Hary Kuller, *Despre evrei, antisemitism și Holocaust*, accesibil în <https://vignette.wikia.nocookie.rationality/evrei/antisemitism>, o cronologie, în înșiruire, prezentare și accepțiune personală, a evoluțiilor sinuoase a acestei problematice s-ar configura astfel: 1878 – Congresul de pace de la Berlin condiționează recunoașterea independenței României de modificarea articolului 7 din Constituție și acordarea de drepturi civile evreilor. Primul-ministru Ion C. Brătianu și ministrul de Externe Mihail Kogălniceanu au refuzat modificarea articolului în cauză, susținând argumentația eronată a vremii, potrivit căreia evreii erau percepuți ca dușmani ai țării. Un an mai târziu, în 1879, la presiunea marilor puteri europene, Parlamentul țării a procedat la introducerea modificărilor disputatului articol 7 al Constituției. Se proceda, astfel, la deschiderea căii de acordare a cetățeniei evreilor. În practica aplicării, însă, hotărârea marilor puteri a fost „tradusă” în variantă „dâmbovițeană”, optându-se pe varianta acordării cetățeniei individual și prin cerere personală și nu pentru acordarea ei în masă. Astfel, numai un număr de 883 de nativi evrei, foști combatanți ai armatei române în bătăliile războiului de independență, au fost naturalizați și au primit cetățenia română sub formă de grup. Ceilalți cetățeni de origine evreiască erau nevoiți să adreseze individual o cerere Parlamentului, pentru ca, ulterior, forul legislativ să voteze acordarea cetățeniei române și a naturalizării. În această procedură alternativă, până în proximitatea izbucnirii Primului Război Mondial, a fost votat favorabil doar un număr insignifiant de cereri de acordare a cetățeniei. Dar, măsurile discriminatorii au continuat. În intervalul cuprins între anii 1878-1919 au fost adoptate câteva legi restrictive, care interziceau evreilor să dețină funcții la Căile Ferate Române, în vămi, la bursă ori în cadrul regiilor statului ce comercializau produsele care intrau sub embargoul monopolului de stat (tutunul, sarea) sau să vândă alcool la sate. Ministrul de Interne, prefectii aflați la cârma județelor și consiliile locale au primit atribuții sporite în direcția expulzării nativilor evrei din localitățile țării. În respectivele circumstanțe neprielnice, mii de evrei de la sate au fost alungați, iar bunurile acestora risipite sau prădate. La data de 3 aprilie 1886 – măsurile punitive aplicate nativilor evrei se amplificau prin conținutul noii Legi Sanitare. Prin textul legii se stipula că „străinii” (trimiterea îi viza evident pe nativii evrei) puteau deveni farmaciști sau asistenți farmaciști numai acolo unde nu existau candidați români.

Poate fi reținut, în aceeași ordine a ideilor, aspectul important potrivit căruia, după apariția statului național unitar român, statutul credincioșilor aparținători cultului mozaic, îmbrățișat de majoritatea evreilor trăitori în România înainte de cel de Al Doilea Război Mondial, fusese reglementat prin prevederile unei noi legi a cultelor. Ratificat în cursul anului 1928 de Parlamentul de la București, acest act normativ organic în speță reflecta, prin conținut, noile realități ale vieții românilor.

Încadrându-se firesc procesualității generale de uniformizare, pe întregul teritoriu al țării nou-formate, a cadrului legislativ existent anterior momentului unirii în varii forme, iată că, sub aspectul concret delimitat al vieții religioase, legea a devenit instrumentarul metodologic indispensabil, care asigura și garanta libertatea tuturor cultelor istorice recunoscute, de la cel majoritar, ortodox român, până la celelalte denominațiuni religioase minoritare din România, așa după cum era și cazul cultului mozaic²⁵. Actul norma, de asemenea, inclusiv funcționarea în limitele legii a celor neo-protestante.

Cum una prevedea legea și alta era configurarea realității, nu se poate afirma că, de fapt, totul era perfect în această materie. Derogări și abateri au continuat, propagându-se și după apariția cadrului legal, benefic în teorie. Însă, gravele probleme ale existenței în limitele normalității pentru evreii trăitori în România au escaladat în trombă la debutul verii anului 1940. După acceptarea de către România a ultimatumului sovietic din 26 iunie 1940, problema evreilor aflați pe teritoriul Basarabiei, cât și dincolo de Nistru, a devenit o componentă a conflictului sovieto-român, evoluând rapid din planul disputei ideologice în sfera măsurilor punitive concrete. U.R.S.S. îi percepea pe evrei ca pe o masă de manevră, lesne manipulabilă în criză, pe când pentru extrema dreaptă din România „chestiunea izraeliților” avea conotații

---

De asemenea, se legifera că puteau fi desemnați medici primari doar locuitorii care dețineau cetățenia română. Aveau dreptul la asistență medicală în condiții de gratuitate numai cetățenii români. Străinii, în marea lor majoritate erau vizați cei evrei, erau nevoiți să achite contravaloarea unei taxe. În aceeași notă a restricțiilor, pe 25 iunie 1892, în paginile „Monitorului Oficial”, a fost publicat raportul din care reieșea că evreilor li se limita drastic accesul în spitale.

²⁵ A se vedea Legea pentru Regimul General al Cultelor nr. 54, din 22 aprilie 1928, unde la art. 21, litera g, se făcea referire la: „Cultul mozaic (cu diferitele sale rituri)”. În context, de reținut aspectul că relațiile dintre culte și asociațiile religioase, pe de o parte, și stat, pe de altă parte, erau mediate de către Ministerul Cultelor și Artelor, organism creat și investit cu drepturi depline de supraveghere și control în această problematică sensibilă.

propagandistice stridente. Acțiunile antisemite derulate de-a lungul întregii perioade cuprinse între anii 1940-1944, pe întreaga desfășurare a războiului, își aveau unele rădăcini și în asocierea care era făcută la vremea respectivă între evrei și comuniști. Era o asociere forțată, având drept fundament informațiile gonflante care devoalau la dimensiuni astronomice adeziunea unor cetățeni evrei la mișcarea comunistă²⁶.

Totodată, se poate susține că măsurile luate contra evreilor din România în 1940 și ulterior acestui an au fost influențate și de atitudinea antisemită răspândită pe întreg teritoriul țării. Practic, în societatea românească a timpului, principalele măsuri și acțiuni cu evident caracter antisemit au debutat chiar înainte de momentul accederii generalului Ion Antonescu la cârma statului. Poate fi invocat, spre exemplificare, incidentul de la Dorohoi, din iulie 1940, când, pe fondul retragerii trupelor armatei române din Basarabia, au fost uciși cincizeci de cetățeni evrei, dintre care unsprezece femei și cinci copii. Acțiuni tragice de aceeași factură au continuat toată vara anului 1940 în diverse zone ale Moldovei, exemplificative putând fi în această direcție cazurile de la Lespezi și Pașcani. Autorii omorurilor au fost identificați în persoana unor militari sau civili români, dar acțiunile autorităților responsabile cu anchetarea abuzurilor comise s-au limitat doar la măsura timidă și ineficientă a punerii în stare de arest a unora dintre vinovați.

Cu toate că generalul Ion Antonescu a condamnat, ulterior momentului producerii lor, „dezordinile” din Moldova, este de natură certă faptul că, după debutul guvernării antonesciene (la data de 6 septembrie 1940), a fost înregistrată producerea celor mai grave atentate la adresa evreilor. Legislația antievreiască de după septembrie 1940, după proclamarea noului Stat Național Legionar, a fost generată de gama mai multor factori de influență, precum: prezența elitelor legionare în guvern, între septembrie 1940 și ianuarie 1941, mesajele antisemite larg răspândite în rândul opiniei publice, cu precădere prin intermediul paginilor presei aservite ideologiei fasciste, presiunile Germaniei naziste, dar și propriile idei și viziunea politică ale lui Ion Antonescu privind eliminarea evreilor

---

²⁶ Spre exemplificare, *in extenso*, volumul propagandistic: *Guvernământul Basarabiei, Basarabia Desrobită – Drepturi Istorice, Nelegiuiri Bolșevice, Înfăptuiri Românești*, [București], Institutul de arte grafice „Marvan”, iulie 1942. Cu precădere, trimiterea vizează capitolul *Acțiunea de distrugere iudeo-comunistă*, pp. 95-131.

din țară prin configurarea ideologică a conceptului de „românizare”²⁷. În condițiile în care, la debutul toamnei anului 1940, în România se desfășurau acțiuni antisemite, pe 22 octombrie 1940, Nunțiul Apostolic acreditat la București, Monseniorul Andrea Cassulo, a adresat ministrului de Externe legionar, prințul dr. Mihail R. Sturdza, o notă prin intermediul căreia, pentru început, protesta în legătură cu situația punctuală a unor elevi cu origini iudaice, dar de religie catolică, din Banat. Respectivii școlari erau împiedicați prin mijloacele coercitive ale autorităților statului să frecventeze cursurile școlare. La 20 noiembrie, Monseniorul Cassulo intervenea în favoarea copiilor evrei catolici și pe lângă Conducătorul Statului, rugându-l pe acesta „să se găsească o soluție care să concilieze, în modul cel mai satisfăcător, interesele națiunii și drepturile Bisericii”²⁸. Acestei note îi pot fi adăugate cele trei intervenții ulterioare pe lângă generalul Ion Antonescu, memoriile date cronologic astfel: 20 noiembrie 1940, 2 decembrie 1940 și 14 februarie 1941²⁹.

Dar, conform expozeului de susținere a intenției prezentelor rânduri, finalitatea lor este doar aceea de a creiona în câteva tușe portretistice personalitatea diplomatului și prelatului Andrea Cassulo. Astfel, o viziune de ansamblu asupra implicării și desfășurării acțiunilor lui în sprijinirea populației evreiești din perioada războiului nu poate fi exhaustiv abordată și analizată aici. Evident, este numai o sumară radiografiere, o trecere cu privirea asupra unor detalii ori aspecte, cunoscute sau nu, oricum, o expunere în accepțiune personală a acelor momente dramatice petrecute, rememorate în nota firească a bunului simț, a deontologiei în materie și a adevărului istoric peren. Fidel acestor considerații, limitez incursiunea interogativă la expunerea unei mici părți a problematicii de referință.

---

²⁷ *Procesul Marii Trădări Naționale*, București, Editura Eminescu, 1946, p. 47, în <https://ro.scribd.com/document/364115581/Procesul-Marii-Tradari-Nationale>, accesat 08.01.2021, ora 10.22, și *Stenograma procesului mareșalului Ion Antonescu*, București, Paul Edition, 2018, p. 25.

²⁸ Ottmar Trașcă, Dennis Deletant, *Al III-lea Reich...*, op. cit., p. 384.

²⁹ Gesturile sale au acoperit un larg spectru al acțiunilor, de la simple intervenții, memorii justificative ori carismatică deschidere lăuntrică dovedită. Poate servi ca exemplificare momentul februarie 1943, când, în preajma sărbătorii pascale, de generozitatea Papei Pius al XII-lea, exprimată concret sub forma unei donații de 500.000 de lei, prin mijlocirea Nunțiului Cassulo, puteau beneficia evreii internați civili. Despre aceste demersuri, a se vedea, pe larg, Vladimir Solonari, *Purificarea Națiunii – Dizlocări forțate de populație și epurări etnice în România lui Ion Antonescu, 1940-1944*, Studii Românești, Iași, Editura Polirom, 2015.

Concret, trimiterea vizează episodul vizitei întreprinse de Nunțiu Cassulo, la debutul verii anului 1943, cu intenția susținerii populației din zonele de internare ale evreilor din Transnistria. Negocierea obținerii permisiunii de a întreprinde acest demers s-a făcut prin intermediul câtorva runde de discuții. De altfel, aspect notabil, primăvara anului 1943 a marcat începutul „dezghețului” în raporturi, precum și debutul colaborării, în limitele unei acceptabile normalități, dintre Nunțiatura Apostolică din București și guvernul român. Așa se explică faptul că, după primirea aprobării, a fost organizată călătoria diplomatului vatican prin arealul geografic al „durerii”. Prima etapă a traseului Monseniorului Cassulo a fost vizitarea portului Odessa. Locul era traumatizat încă de grozăviile care se petrecuseră aici, dat fiind că fusese scena tragicului episod al aruncării în aer a comandamentului trupelor române, în 22 octombrie 1941, urmată, la 24 octombrie 1941, de masacrarea unei părți a locuitorilor evreii ca represalii. Cei rămași în viață au fost obligatoriu internați în lagărele organizate acolo³⁰.

Următorul punct vizitat a fost capitala Basarabiei, orașul Chișinău. Înaintea declanșării războiului, orașul avea o numeroasă comunitate evreiască. La momentul vizitei, însă, locuitorii evrei care-l populau fuseseră deportați fără excepții, urmând planul „românizării”, iar multe dintre locuințele acestora fuseseră distruse sau repopulate. Traseul a continuat în configurarea următoarelor etape: Chișinău-Cernăuți-Moghilev, în paralel fiind vizitate lagărele de concentrare ale prizonierilor de război și de internare a evreilor. Finalizând această călătorie exploratorie, după revenirea sa la București, în cursul lunii mai 1943, Monseniorul Andrea Cassulo remitea un memoriu concluziv asupra situației constatate în vizită ministrului de Externe, profesorul universitar Mihai A. Antonescu³¹.

---

³⁰ În explozia produsă și-au pierdut viața generalul de brigadă Ion Glogojanu, comandantul militar al Odesei, 16 ofițeri români și 4 ofițeri germani de marină, împreună cu alți 46 de subofițeri și soldați români, precum și mai mulți civili. Neputând fi identificați autorii atentatului, represaliile care au urmat s-au finalizat prin uciderea fără menajamente a aproximativ 5.000 de localnici, cea mai mare parte dintre aceștia fiind evrei. Cei rămași în viață au fost internați în lagărul de la Bogdanovca. Spațiul respectiv adăpostea, în condiții de dură precaritate, specifice centrelor de detenție, circa 52.000 de evrei deportați din diferite zone ale țării și 7.000 din Basarabia.

³¹ Datat 18 mai 1943, memoriul nunțiuului, adresat ministrului de Externe român, descria multe dintre aspectele întâlnite pe traseu. Accentul cădea pe aspectele negative observate în timpul călătoriei sale prin Transnistria. Reprezentantul

Intensitatea implicării Nunțiului Apostolic Andrea Cassulo a sporit după ce realitățile frontului evidențiau clar faptul că Germania nazistă și aliații acesteia din Axă aveau curând să fie puși în fața alternativei pierderii ireversibile a războiului. A crescut exponențial numărul demersurilor către autoritățile de stat române pentru ameliorarea situației evreilor, sprijinind astfel și eforturile liderilor comunității lor din acea vreme, în special pe acelea ale Șef-Rabinului României, Alexandru Șafran.

---

papal atrăgea astfel atenția asupra unor chestiuni sensibile, în primul rând asupra celor referitoare la copiii evrei. La momentul respectiv, în rândul celor deportați în Transnistria se regăseau aproximativ 8.000 de copii rămași orfani, dintre aceștia aproape 5.000 își pierduseră ambii părinți în circumstanțe dramatice. Soarta incertă a acestora îl marcaseră vizibil pe ierarhul deschis la suflet și doritor în a-i ajuta. Soluția pe care acesta o susținea în acel context era readucerea copiilor în țară și emigrarea lor în Palestina, cel mai probabil inspirat de viziunea similară a dr. Wilhelm Filderman, președintele Uniunii Comunităților Evreiești din România, propusă de liderul evreu, ironie a sorții, fostului său coleg de liceu, mareșalul Ion Antonescu. Planul, însă, se dovedea anevoios, greu realizabil. De altfel, în context, se reține faptul că personalitatea avocatului Filderman are și ea un parcurs interesant și dimensiuni încă puțin cunoscute. S-a născut la data de 13(14)/25 septembrie 1882, în București, din părinții Moritz și Carolina, și a decedat în exil, la Paris, pe 22 aprilie 1963. Formarea intelectuală și-a desăvârșit-o absolvind cursurile Facultății de drept din cadrul Universității din București, în anul 1906. Șase ani mai târziu, în 1912, a devenit avocat al Baroului Ilfov. Ales în Comitetul Central al Uniunii Evreilor Pământeni (1913), a deținut, între 1931-1933, conducerea Comunității Evreiești din București și președinția Federației Uniunii Comunităților Evreiești din România, între 1940-1941. De asemenea, a activat în perioada regimului antonescian în Consiliul clandestin evreiesc. Ca parlamentar, între 1927-1928, a fost ales deputat de Ilfov pe listele Partidului Național Liberal. A experimentat experiența privării de libertate înainte și după momentul 23 august 1944: ca deportat în Transnistria, mai-august 1943, apoi pe parcursul anilor 1945-1946, când a fost arestat în câteva rânduri. Ulterior, în luna martie 1948 a reușit să părăsească fraudulos și definitiv România. Rămân de descifrat rostul și locul pe care le-a avut în cadrul emigrației românești din diaspora. Informațiile referitoare la această personalitate a comunității ebraice din România mi-au fost puse la dispoziție cu generozitate de dr. Claudiu-Octavian Secașiu, căruia îi sunt recunoscător, și, pe cale de consecință, exprim și astfel sincere mulțumiri. Informații similare în A.C.N.S.A.S., fond S.I.E., dosar nr. 7271. A se vedea, în acest sens, și Ottmar Trașcă, *Relațiile politice și militare româno-germane. Septembrie 1940-august 1944*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2013, p. 612. Totodată, semnalez că date referitoare la subiect sunt disponibile pe pagina web a Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel”, la secțiunea *Narațiunea*, pp. 43, 47.

Cu precădere era vizată soarta copiilor evrei, rămași orfani, victime sigure ale „soluției finale”, în eventualitatea rămânerii lor la îndemâna trupelor germane în retragere. Și demersurile, în pofida obstaculării lor, și-au dovedit până la urmă validitatea și efectele salvatoare. La 28 februarie 1944, un alt diplomat al Sfântului Scaun din regiune, Monseniorul Angelo Roncali, Delegatul Apostolic la Istanbul³², a telegrafiat Cardinalului Luigi Maglione, Secretarul de Stat al Vaticanului din prima parte a pontificatului Papei Pius al XII-lea, pentru a-i transmite mulțumirile și gratitudinea exprimate de Șef-Rabinul Ierusalimului, Isaac Herzog³³, pentru intervențiile Sfântului Scaun în susținerea cauzei populației evreiești din Transilvania. Nu trebuie ignorat în acest context nici efortul conjugat al nunțului Cassulo cu acelea ale organizațiilor internaționale pentru sprijinirea emigrării etnicilor evrei în Palestina. Un exemplu în acest sens este relatarea diplomatului acreditat la București, Andrea Cassulo, datată 11 iunie 1944, către Sfântul Scaun. În conținut se făcea referire la episodul emigrării a 750 evrei români, 250 proveniți din Transnistria, la bordul vaporului sub pavilion turcesc, Tari, emigrare negociată, printre altele, de organizația *War Refugee Board*³⁴.

Un ultim, dar important aspect, s-ar mai cuveni a fi reținut aici. În configurarea apărării sale, pe parcursul simulacrului juridic intentat de autoritățile comuniste fostei guvernări militare antonesciene, așa-zisul

---

³² Viitorul papă Ioan al XXIII-lea, *Il Papa Buono* (Papa cel bun), cel de-al 261-lea Suveran Pontif, laic Angelo Giuseppe Roncalli, n. 25 noiembrie 1881, Sotto il Monte, Italia – d. 3 iunie 1963, Vatican, inițiatorul amplei mișcări de reînnoire, *aggiornamento*, a Sacrei Biserici Catolice Romane, și predecesor al Arhiepiscopului Andrea Cassulo la Constantinopol. Canonizat de Biserica Romano-Catolică la 27 aprilie 2014, împreună cu Ioan Paul al II-lea.

³³ Isaac/Yitzak Halevi Herzog, n. 3 decembrie 1888 – d. 25 iulie 1959, a fost Șef-Rabinul Irlandei, între 1922 și 1936. După emigrarea cu familia în Palestina, produsă în cursul anului 1936, și până la decesul său a fost Șef-Rabinul Ashkenaz al Ierusalimului.

³⁴ Demersul Nunțului Cassulo se circumscria eforturilor depuse de Ira Hirschmann (1901-1989), om de afaceri american cu origini iudaice, reprezentantul W.R.B. în Turcia. În esență, aceste activități au facilitat transferul în Palestina a aproximativ 8.000 de evrei din țările central-europene, aflate sub influența sau ocupația nazistă. Accesibile pe pagina web a Muzeului Holocaustului, *Holocaust Encyclopedia, War Refugee Board: Activities*.

proces al „*marii trădări naționale*”, derulat între 6 și 15 mai 1946³⁵, mareșalul Ion Antonescu a cerut ca Monseniorul Andrea Cassulo, Nunțiul Apostolic din România, să compare ca martor al apărării în favoarea sa. Dar, avându-se în vedere implicațiile de natură diplomatică decurgând din această prezență a sa la bară, pentru a depune mărturie, nunțiul a declinat alternativa prezentării sale în instanță. A solicitat, ca alternativă în sensul susținerii actului de înfăptuire a justiției, trimiterea unei comisii rogatorii la sediul Nunțiaturii Apostolice. Mai mult aplecată spre a pedepsi, în loc de a judeca fără părtinire, instanța comunizată nu a admis varianta respectivă. În paralel, totodată, ca reacție a disponibilității de a depune mărturie potențial favorabilă acuzatului Ion Antonescu, împotriva Monseniorului Andrea Cassulo a fost declanșată o furibundă, deșănțată campanie de presă ostilă și vădit calomnioasă. Prin această campanie, o cohortă de ziariști oportuniști, profitori ai ocaziei ivite, intenționau să-l acuze de colaborare cu regimul politic din România anilor 1940-1944.

Dar, în pofida atmosferei incendiare din țară, atâta timp cât a mai rămas la noi, în ciuda ostilității cu care l-au tratat comuniștii români, Monseniorul Andrea Cassulo nu a fost vizat de acuzații de spionaj direct poziționate către persoana sa. Asemenea imputații au debutat, fiind puse în sarcina diplomatului vatican, abia la câțiva ani după ce acesta plecase din București. La finalul mandatului său diplomatic, în cursul lunii februarie 1947, a parcurs călătoria de întoarcere spre Italia în compania preotului asumpționist greco-catolic Vasile Cristea, trimis la Roma, printr-un artificiu menit să combată vigilența autorităților comunizate, drept... nou-numit secretar al Nunțiului Cassulo! Ulterior, la data de 10 mai 1948, rămași în arealul protector al Cetății Eterne, preoții români uniți Vasile Cristea³⁶, rectorul Colegiului Pio Romeno, și Ludovic-Aloisie Tăutu³⁷,

---

³⁵ Ca urmare a sentinței pronunțate în acest proces, fostul Conducător al Statului și președinte al Consiliului de Miniștri a fost condamnat la moarte și executat prin împușcare, la 2 iunie 1946.

³⁶ Vasile Cristea, n. 24 februarie 1906, Șomoștelnic, com. Mica, jud. Mureș, fiul lui Petre și al Valeriei – d. 17 octombrie 2000, Roma. Monah augustinian asumpționist greco-catolic, din 1946 rector al Colegiului Pio Romeno de la Roma. Ulterior, din anul 1960 episcop român unit pentru românii greco-catolici trăitori în diasporă. Vezi, în acest sens, A.C.N.S.A.S., fond S.I.E., dosar nr. 86 și Idem, fond Informativ, dosar nr. 50008.

³⁷ Aloisie Ludovic Tăutu, n. 23 decembrie 1895, Trebești, copilăria la Valea Vinului, jud. Satu-Mare, fiul lui Gaspar și al Anei – d. 28 septembrie 1981, Roma. Preot greco-catolic, canonic al eparhiei Române Unite din Oradea. Delegat în Comisia pontificală istorică de la Roma (din 1937), încredințat cu strângerea și

rectorul misiunii române unite, greco-catolice, de la Roma, au refuzat să presteze jurământul de loialitate față de noul regim eminentemente comunist, instaurat la București după abolirea monarhiei. Mai mult, manifestaseră vădită ostilitate față de autoritatea guvernamentală, sfidând solicitarea de a se reîntoarce în România la terminarea studiilor. În consecință, potrivit aprecierilor organelor Siguranței române, decontul gestului și atitudinii celor doi sacerdoți se înregistra în dreptul Arhiepiscopului Andrea Cassulo.

În acest climat tensionat, în cursul lunii iunie a anului 1946, Vaticanul a procedat prudent și cu tact la rechemarea sa din postul de la București la Roma, uzând de justificarea real-motivată că Arhiepiscopul Andrea Cassulo împlinise vârsta de 77 de ani³⁸. În subsidiar, însă, se

---

publicarea corespondenței papale din toată istoria. În paralel, a fost consilier eclesastic al Legației române de la Vatican (1937-1945) și preot-paroh la Biserica română unită din Roma San Salvatore delle Copelle, din 1937 (A.C.N.S.A.S., fond S.I.E., dosar nr. 96).

³⁸ Pare nefiresc detaliul că, în perioada mandatului, Nunțiul Cassulo a fost oarecum ferit de macularea numelui prin exacerbarea atenției ochiului vigilent al structurilor de *Intelligence*. Această tentativă debutează tardiv, mult după plecarea lui din România. S-a manifestat într-o formă similară cu episodul legat de preotul iezuit Del Mestri. Se poate reține aici, de exemplu, că, pe parcursul interogatoriilor la care a fost supus, în primăvara lui 1951, preotul Iosif Waltner, secretarul Episcopiei romano-catolice din Timișoara, ar fi declarat că Andrea Cassulo, în anul 1934, l-ar fi instigat la crearea unui „serviciu de spionaj pentru Vatican”. Concret, părintele Waltner ar fi recunoscut în fața organului de anchetă că: „Nunțiul Cassulo mi-a spus că biserica este legată de viața publică în fiecare țară și, de aceea, Vaticanul trebuie să știe amănunțit ce se petrece în România cu privire la viața economică, politică, militară și culturală și că această mare misiune mi se încredințează mie, deoarece am la îndemână condițiile și mijloacele necesare de a culege informații”. Bineînțeles, nu era vorba de spionaj, ci numai de obișnuitele rapoarte de factură informațională trimise la Roma de către toate reprezentanțele Vaticanului din străinătate. În mod firesc, în toate țările democratice, cutuma acestor rapoarte nu tulbura pe nimeni, fiind vorba, de regulă, de informații de interes public. Din nefericire, însă, România încetase de ceva timp să mai fie o țară democrată. Ulterior, în același context, la 15 martie 1951, preotul Iosif Waltner a mai declarat că Andrea Cassulo, tot în 1934, îi solicitase informații despre „activitățile mișcării național-socialiste depuse în cadrul școlilor și despre influența pe care o au asupra populației”. Însă, chestiunea nu mai prezenta nicio relevanță pentru Siguranța română, metamorfozată, în luna august 1948, în Securitatea poporului, după modelul N.K.V.D.-ului sovietic. N-a frapat nici aspectul că fostul nunțiu sosise în România

aprecia și că i-ar fi fost din ce în ce mai dificil să răspundă corespunzător și prompt tuturor provocărilor generate de climatul politic detonant și incendiar de la București.

Nunțiul apostolic Andrea Cassulo s-a despărțit cu demnitate și eleganță de meleagurile românești la începutul tragicului an 1947. Pe 19 februarie 1947 se regăsea între călătorii de la bordul navei de pasageri „Transilvania”, vasul în care se îmbarcaseră și alți doi diplomați italieni, Pietro Gerbore³⁹, *chargé d'affaires ad interim* la conducerea Legației noii Republici Italiene de la București, după rechemarea ambasadorului Renato Bova Scoppa în centrala din capitala Italiei, și proaspătul numit inspector general al Ministerului Comerțului de la Roma, Clemente Boniver⁴⁰. Un alt detaliu, de asemenea, demn de a fi menționat: de puțin

---

abia în 1936, deci nu putea să-i ceară părintelui secretar Iosif Waltner ceea ce pretindea acesta că i-ar fi cerut cu doi ani mai devreme, în 1934! Oricum, din respectivul moment de referință, numele Monseniorului Andrea Cassulo s-a disipat din conținutul documentelor structurilor informative și represive din România. Detalii cu aspecte și conotații similare se regăsesc și în interogatoriul luat preotului Ioan Scheffler („Scheffler Ioan a fost reținut la data de 9 Martie 1952, în baza materialului informativ care-l arată că, începând din anul 1945, a furnizat Nunțiaturii Papale din București, informații cu caracter politic, economic și social” – A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 14.152, vol. 3, ff. 368-372).

³⁹ Diplomat, jurnalist, istoric și scriitor italian, n. 6 martie 1899, Roma – d. 19 noiembrie 1983, Florența. La finalul Primului Război Mondial a făcut parte din Comisia Aliată de Control în Austria și Ungaria. După experiența profesională căpătată astfel a intrat în diplomația Regatului Italian în anul 1924 și a deținut, ca diplomat, calitatea de însărcinat cu afaceri în Canada, Statele Unite, Austria, Portugalia și România. Pietro Gerbore a fost legat de țara noastră prin multiple fire, între care pot fi evocate relația de apropiere cu familia regală a României, îndeosebi cu regina-mamă Elena, chiar și în anii exilului forțat al fostului Rege Mihai și al apropiaților acestuia, precum și căsătoria cu tânăra româncă Aurelia Athanasiu. Informații din mediul virtual, accesibile în: SIUSA – Archivi di personalità/Censimento dei fondi toscani tra '800 e '900.

⁴⁰ Diplomat de formație economică, consilier comercial și inspector general în cadrul Ministerului Comerțului de la Roma, atașat economic în diferite țări, n. 13 iulie 1905, Torre Bel Vicino, Vicenza, Italia – d. septembrie 1980, Roma. A fost absolvent al renumitei universități specializate în predarea științelor economice și sociale, de drept și management „Luigi Bocconi” din Milano. Devenit consilier comercial pe lângă reprezentanța diplomatică a Italiei de la București în 1942, a funcționat în România până în 1947. Din acel an a fost promovat inspector general în cadrul Ministerului Comerțului de la Roma și a continuat să funcționeze potrivit pregătirii și abilității dobândite la Washington (1949),

timp ajunsese în România Arhiepiscopul Gerald Patrick Aloysius O'Hara, succesor al Nunțiului Andrea Cassulo, în misiunea de reprezentant diplomatic al Sfântului Scaun în România⁴¹. Și cum, *finis coronat opus*, în respectivele circumstanțe tensionate, ca o recunoaștere a implicării apreciatului diplomat în diferite aspecte ale vieții din societatea românească a timpului, tânărul Rege Mihai I îl decorase pe venerabilul prelat și diplomat Cassulo, acordându-i Medalia „Serviciul Credincios”⁴². Împărțirea decorațiilor și primirea scrisorilor de acreditare ale ambasadorilor rămăseseră printre puținele prerogative de șef al statului, pe care încă le mai exercita Suveranul român la respectivul moment de referință.

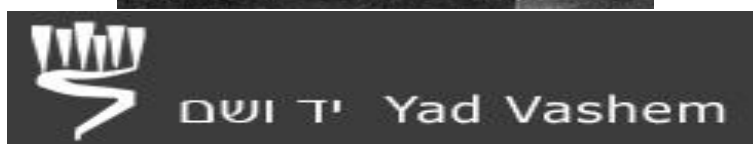
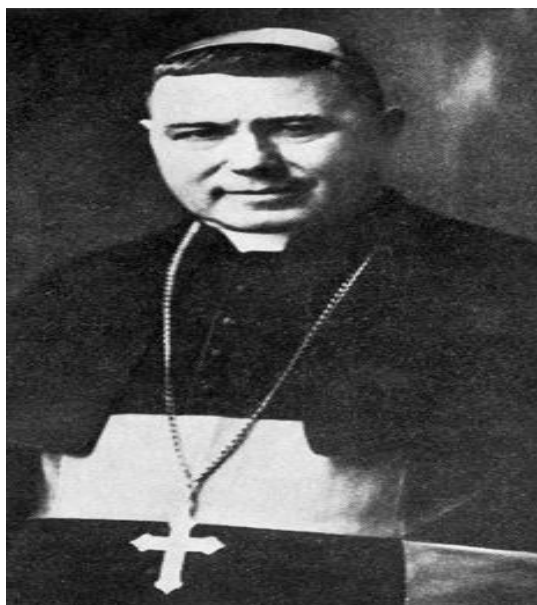
Finalul carierei a survenit determinat de deces. După plecarea din România, apreciindu-i-se alesele calități, omenia, generozitatea și priceperea dovedite în îndelungata sa activitate, pusă pe de-a întregul în slujba Sfântului Scaun al Romei, la 3 iunie 1947, ca măsură reparatorie și de recunoaștere a meritelor de ambasador al Vaticanului, a fost numit Delegat Apostolic în Turcia, ultima sa însărcinare într-o misiune diplomatică, deși împlinise 77 de ani. Acolo, în Turcia, la confluența a două lumi distincte și a două sisteme politice ireconciliabile ideologic, după aproape cinci ani în serviciu, a trecut la cele veșnice, pe data de 9 ianuarie 1952, având venerabila vârstă de 82 de ani, dintre care treizeci și unu de ani dedicați cu înaltă dăruire carierei diplomatice.

Londra (1955), Madrid (1962) și Atena (1965). Informații accesibile și în mediul virtual la <https://www.geni.com/people/Clemente-Boniver>. A se vedea și A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 59189/B.

⁴¹ De reținut detaliul semnificativ că, în ierarhia diplomației Sfântului Scaun, rangul noului ambasador vaticanез era doar de Regent al Nunțiatunii, poziție situată imediat sub cea de Nunțiu Apostolic.

⁴² Conferit pentru (alte) servicii excepționale aduse Statului Român sau poporului român.

Fotografia Nunțiului Cassulo în site-ul Memorialului Yad Vashem:
(Item 962 of 1134)

Portretul executat de deținutul evreu Leonid Haritonovici
în lagărul de la Covurlui

Cripta Arhiepiscopului Andrea Cassulo

Statui ale Nunțiuului Cassulo situate lângă criptă
și în fața școlii sale primare